

Η τέχνη του ψηφιδωτού (με αφορμή επίσκεψη στον Όσιο Λουκά)

/ [Επικαιρότητα](#)

Τα ψηφιδωτά αποτελούν είδος της εικονιστικής τέχνης που καλλιεργείται στους ελληνιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους, αλλά στη διάρκεια των βυζαντινών χρόνων φθάνει σε τόσο υψηλά επίπεδα ώστε το εντοίχιο ψηφιδωτό να θεωρείται ως κορυφαίο επίτευγμα της μνημειακής τέχνης. Στην Κωνσταντινούπολη συγκροτούνται συνεργεία τεχνιτών που αναπτύσσουν κοινή καλλιτεχνική γλώσσα και ταξιδεύουν για να εργαστούν στα αστικά κέντρα της αυτοκρατορίας, αλλά και εκτός των ορίων της.

Το ψηφιδωτό είναι εξαιρετικά δαπανηρή τεχνική διακόσμησης πολυτελών ιδιωτικών και δημοσίων κτηρίων, καθώς τα υλικά χρειάζονται ειδική επεξεργασία, η κατασκευή είναι χρονοβόρα και απαιτείται η εργασία μεγάλου αριθμού

εξειδικευμένων τεχνιτών.

Κατά την περίοδο της ευμάρειας στην ανατολική ρωμαϊκή αυτοκρατορία η εντοίχια ψηφιδωτή διακόσμηση συνδέεται με πρωτοβουλίες υψηλόβαθμων κοσμικών και εκκλησιαστικών αξιωματούχων, όπως ο αυτοκράτορας και μέλη της οικογένειάς του ή παράγοντες με μεγάλη οικονομική επιφάνεια.

Στην περίοδο αυτή εξελίσσεται η τεχνική του ψηφιδωτού και οι πιο καλοί μάστορες αναπτύσσουν νέες δεξιότητες με τη χρησιμοποίηση ψηφίδων διαφόρων μεγεθών- οι μικρότερες, για παράδειγμα, χρησιμοποιούνται για την απόδοση των χαρακτηριστικών του προσώπου - αλλά και με την τοποθέτηση ψηφίδων με κλίση, ώστε να εξασφαλίζεται η αντανάκλαση του φωτός και να δίνεται η αίσθηση της υπερβατικότητας.

Τα υλικά

Για την κατασκευή των ψηφιδωτών χρησιμοποιούνται ψηφίδες από πέτρα, κεραμίδι και υαλομάζα σε διάφορα χρώματα. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις χρησιμοποιούνται επίσης χρυσές και αργυρές ψηφίδες, από φύλλο χρυσού ή αργύρου, που

τοποθετείται σε διαφανή υαλομάζα, θερμαίνεται μέχρι να λιώσουν όλα τα υλικά και όταν κρυώνουν κόβονται σε ψηφίδες.

Η τεχνική

Η διαδικασία κατασκευής επιτοίχιου ψηφιδωτού ακολουθεί τρία στάδια:

α) Αρχικώς στεγανοποιείται με πίσσα ή ρητίνη ο τοίχος που θα διακοσμηθεί, ώστε να προστατευθεί το έργο από την υγρασία.

β) Ακολουθώς καλύπτεται ο τοίχος με διαδοχικά στρώματα σοβά. Πρώτα ένα στρώμα με άμμο και τριμμένο κεραμίδι (κουρασάνι) που είναι ανθεκτικό στην υγρασία, στη συνέχεια μία πιο καθαρή σύνθεση σοβά, στην επιφάνεια του οποίου σχεδιάζεται το θέμα.

γ) Στο τέλος απλώνεται το τρίτο στρώμα σοβά που είναι πιο λεπτό και όπου γίνεται η στερέωση των ψηφίδων.

Η επιφάνεια του ψηφιδωτού δεν λειαίνεται, αλλά αφήνεται ανώμαλη, ώστε με την αντανάκλαση του φωτός στα πολυάριθμα μικρά επίπεδα των ψηφίδων να προκαλείται παιχνίδισμα χρωμάτων.

Η διακόσμηση των ναών μετά την εικονομαχία χαρακτηρίζεται από τα ψηφιδωτά στα ανώτερα τμήματα του κτηρίου και στους θόλους. Η επιλογή των εικόνων γίνεται έτσι ώστε να εξυπηρετείται ο λατρευτικός και ο διδακτικός σκοπός. Ο πιστός κοιτάζοντας μία εικόνα πρέπει να κατανοεί το δόγμα. Με τη δομή του εικονογραφικού προγράμματος οπτικοποιείται η κοσμολογική ερμηνεία του ναού ως μικρογραφίας του σύμπαντος. Έτσι, για παράδειγμα, στον τρούλο, που συμβολίζει τον ουρανό, απεικονίζεται μόνο ο Παντοκράτορας, στην κόγχη του ιερού τοποθετείται η Παναγία και περίοπτη θέση έχουν οι αφηγηματικοί κύκλοι από τη ζωή του Χριστού.

Ως προς την τεχνοτροπία, στη μεσοβυζαντινή περίοδο παρατηρείται απομάκρυνση από την φυσιοκρατική αισθητική της ελληνορωμαϊκής παράδοσης, οι μορφές αποδίδονται άκαμπτες, στατικές, εξαϋλωμένες και σοβαρές, με μεγάλα και εκφραστικά μάτια, για να τονιστεί το θρησκευτικό ύφος. Οι συνθέσεις είναι αφαιρετικές, λιτές, τα αφηγηματικά στοιχεία ελάχιστα, αγνοείται η τρίτη διάσταση.

Κατά τη διάρκεια του 11ου αιώνα τρία είναι τα μνημεία στον ελλαδικό χώρο που αποτελούν σημεία αναφοράς για την τέχνη του ψηφιδωτού: ο Όσιος Λουκάς στη Βοιωτία, η Μονή Δαφνίου στην Αττική και η Νέα Μονή Χίου.

Το μεγαλύτερο και καλύτερα διατηρημένο μνημείο είναι η Μονή Οσίου Λουκά, όπου τα ψηφιδωτά δημιουργούνται στην 5η δεκαετία του 11ου αιώνα. Σε μια τοποθεσία που έχει αλλάξει ελάχιστα τους τελευταίους αιώνες και που στον 10 και 11ο αιώνα ήταν σταθμός στην προσκυνηματική κουλτούρα των πιστών, σώζεται σήμερα ένα εξαιρετικό δείγμα της υψηλής τέχνης του ψηφιδωτού.

Ο διάκοσμος γίνεται με πρωτοβουλία του ηγουμένου Θεοδώρου Λεοβάχου, ο

οποίος έχει υψηλές γνωριμίες στην αυτοκρατορική αυλή και στην αριστοκρατία της Θήβας, που αποτελεί σημαντικό αστικό κέντρο την εποχή εκείνη. Χάρη στις γνωριμίες του ο ηγούμενος συγκεντρώνει ένα υψηλό ποσό και καλεί ψηφοθέτες από την Κωνσταντινούπολη για τη διακόσμηση του ναού.

Το εικονογραφικό πρόγραμμα του καθολικού αποτελεί ένα αγιογραφικό συναξάρι, καθώς υπάρχουν πάνω από 140 αγιογραφικά πορτρέτα και 5 σκηνές του Δωδεκαόρτου, που αφηγούνται σημαντικές στιγμές της ζωής του Χριστού. Αξιοσημείωτη είναι η εκμετάλλευση των κοίλων επιφανειών στο ναό για να δοθεί η αίσθηση του χώρου, παρόλο που στην ίδια τη σύνθεση των εικόνων δεν δίνεται κανένα βάρος στην απόδοση της τρίτης διάσταση

Πηγή: ΑΠΕ-ΜΠΕ

Κείμενο, φωτογραφίες: Χρίστος Καλουντζόγλου